

Завальнюк В.В.,
к.ю.н., професор, ректор
Національного університету
«Одеська юридична академія».
Заслужений юрист України
(м. Одеса, Україна)

УДК 340:572.02

МІЖНАРОДНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ЗА ВІКОВИМИ КРИТЕРІЯМИ

Кожне нове покоління розкриває перед людством нові можливості. Можна сказати, що повага до прав людини починається зі ставлення суспільства до своїх дітей, як і до громадян похилого віку. Сучасне розуміння прав дитини виходить з визнання цінності дитинства як особливого, значущого і абсолютно необхідного періоду в житті кожної людини. Автор аналізує підходи до визначення системи принципів реалізації, охорони та захисту прав дитини. Також в межах статті досліджуються проблеми людей похилого віку. Відзначається, що сьогодні питання старості є одним з актуальних напрямів наукових досліджень, а в організаційному напрямку створення мережі територіальних центрів соціального обслуговування пенсіонерів та самотніх непрацездатних громадян, є значно людянішим та більш відповідним вимогам антропологічної експертизи законодавства, за діяльність стаціонарних установ, де проживають особи похилого віку.

Ключові слова: юридична антропологія, людина, держава, права людини, ювенальне право.

Завальнюк В.В. Международные и европейские стандарты защиты прав человека по возрастным критериям. – Стаття.

Каждое новое поколение раскрывает перед человечеством новые возможности. Можно сказать, что уважение к правам человека начинается с отношения общества к своим детям, как и к гражданам пожилого возраста. Современное понимание прав ребенка исходит из признания ценности детства как особого, значимого и абсолютно необходимого периода в жизни каждого человека. Автор анализирует подходы к определению системы принципов реализации, охраны и защиты прав ребенка. Также в рамках статьи исследуются проблемы пожилых людей. Отмечается, что сегодня вопрос старости является одним из актуальных направлений научных исследований, а в организационном направлении создание сети территориальных центров социального обслуживания

пенсיוнеров и одиноких нетрудоспособных граждан, значительно человечнее и в большей мере соответствует требованиям антропологической экспертизы законодательства, чем деятельность стационарных учреждений, где проживают пожилые люди.

Ключевые слова: юридическая антропология, человек, государство, права человека, ювенальное право.

Zavalniuk V.V. International and European Human Rights Standards on Age Criteria. – Article.

Each new generation reveals new opportunities for humanity. One can say that respect for human rights begins with the attitude of the society towards the children, as well as the elderly citizens. The modern understanding of the rights of the child recognizes the value of childhood as a special, meaningful and absolutely necessary period in life of every person. The author analyzes approaches to the definition of system of principles of enforcement, protection and defense of the rights of the child. Also, the article examines the problem of the elderly. It is noted that today the question of old age is one of the important areas of scientific research. In organizational direction an establishment of the network of territorial centers of social service for retirees and lonely disabled citizens is much more humane and is more in line with the requirements of the anthropological examination of the legislation than the activity of inpatient institutions, where the elderly people reside.

Keywords: legal anthropology, man, the state, human rights, juvenile law.

Вік є важливим антропологічним фактором, який необхідно врахувати у правотворенні. Якщо ми створимо умови для виживання та розвитку дітей в усьому світі, захистимо їх від лих і експлуатації та дамо їм можливість брати участь у прийнятті рішень, що безпосередньо стосуються їхнього життя, ми неодмінно побудуємо основу справедливого суспільства, до якого всі ми прагнемо і на яке заслуговують діти. Майбутнє кожної нації та людства загалом потенційно залежить від підростаючого покоління. Права людини є природною приналежністю кожного члена суспільства від самого моменту його народження.

Можна сказати, що повага до прав людини починається зі ставлення суспільства до своїх дітей. Це означає, що забезпечення прав дітей безпосередньо залежить від свідомої, цілеспрямованої державної політики на міжнародному та національному рівнях і від діяльності неурядових громадських організацій, які виходять із визнання самоцінності дитинства й створюють необхідні соціально-економічні та політичні умови для їхнього життя й розвитку. Підґрунтям ювенальної політики держави має бути сучасне, відповідне реаліям XXI ст. розуміння

прав дитини. Містком від ювенальних прав до прав людини має, на думку Н.М. Крестовської, стати природне право бути дитиною, яким має володіти кожна людина у віці неповноліття [1, с. 123]. На жаль, сьогодні саме цього права позбавлені мільйони дітей, які вимушені рано стати до роботи, воювати, не вчитися, не грати, тобто не бути дітьми, суперечити своїм антропологічним властивостям.

Дитина є найуразливішою та найбільш незахищеною людською істотою. Її система цінностей будується на підставі навколишнього середовища, її психічне здоров'я є схильним до численних потрясінь у зв'язку з простими щоденними спостереженнями за всім, що її оточує. У ситуації, яка виявляється для дитини дуже складною, вона втрачає віру в себе, у можливість знайти допомогу серед дорослих, перестає розвиватися, її охоплює почуття страху. Дітей необхідно захищати. Держави повинні не тільки «вживати необхідних заходів» для забезпечення такого захисту, вони повинні його забезпечувати, вживаючи всіх необхідних заходів.

Сьогодні розвиток людства спрямований, головним чином, на покращення умов життя дорослої людини, що нерідко зумовлює порушення прав дитини. Насильство, дедалі більше поширюючись у нашому світі, провокує агресію, посилює байдужість, віддаляє людей від справді важливих проблем. Прагнення до задоволення потреб дорослої людини часто призводить до того, що діти опиняються покинутими, як у буквальному, так і в переносному значенні цього слова [2].

Для цього насамперед слід визначитися однозначно з тим, хто саме підлягає такому особливому захисту. Хто є дитиною? У якій ситуації дитина залишається дитиною і чи є можливим настання якихось подій, крім досягнення певного віку, коли вона перестає бути дитиною? І навпаки, за яких умов після досягнення повноліття людина залишається дитиною? Ці питання можна вирішити, керуючись антропологічним підходом у науці та практичній юридичній діяльності.

Саме тому сучасне суспільство потребує формування ювенальної політики та створення системи ювенальної юстиції як інструменту її реалізації, для якої забезпечення та захист прав дитини стане пріоритетним напрямом діяльності. Це зумовлено тим, що потреби дітей розглядаються суспільством, державою і людьми як найважливіші, а з погляду необхідності їх задоволення – як першочергові. Вони є життєво важливими для самого існування та формування особистості молодого покоління. Одним із важливих питань у галузі захисту неповнолітніх є створення такої юридичної бази, що відповідала б міжнародним вимогам і стандартам прав людини, забезпечувала б реалізацію прав кожної дитини та контроль за виконанням законодавства щодо їх охорони. Законодавство України необхідно привести у відповідність до міжнародних норм, вивчати світову практику з проблем захисту дітей, налагоджувати тісну міжнародну співпрацю в цій сфері. На жаль, нині в Україні немає систематизованого законодавства з питань захисту прав дитини, а в окремих нормах значна частина положень має декларативний характер. Це загострює потребу визначення стратегічного шляху корекції національного законодавства стосовно прав дітей і юних громадян, які не досягли 18-річного віку, та спонукає до систематизації наявних нормативно-правових актів у ювенальне законодавство України [3].

Міжнародно-правові акти (Конвенція про права дитини, Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом, Європейська конвенція про усиновлення дітей, Конвенція про заборону та негайні дії щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці тощо) втілили в собі найпрогресивніші принципи правового захисту дитини, розроблені людством протягом багатьох століть. У них в юридичній формі закріплено головні гарантії гідного існування дитини, захисту її прав і свобод. Принципи правового захисту дитини нерозривно пов'язані з принципами ювенального права, оскільки вони взаємодіють як часткове з цілим. Однак у сучасній науці питання

щодо виокремлення галузі ювенального права в системі права України залишається дискусійним [4].

Н.М. Крестовська розглядає принципи ювенального права як вироблені в правосвідомості, закріплені в ратифікованих Україною міжнародних договорах і національному законодавстві основоположні засади правового регулювання суспільних відносин за участю дітей, а також в актах правової поведінки, пов'язаних із забезпеченням виживання, розвитку та соціалізації дітей [1, с. 214].

Існує низка підходів до визначення системи принципів реалізації, охорони та захисту прав дитини. Білоруський дослідник О.М. Старовойтов виділив принцип неприпустимості дискримінації дитини, принцип якнайкращого забезпечення інтересів дитини, принцип вільного вираження дитиною власних поглядів, принцип дотримання прав дитини на виживання та здоровий розвиток, принцип особливого захисту та охорони дітей.

О.А. Лактюнкін запропонувала виділити загальні принципи правового захисту дитини: принцип особливого державного захисту прав дитини та принцип публічності прав дитини. Н.М. Крестовська зазначає, що ювенальне право України ґрунтується на таких принципах: пріоритетності прав дитини, принципі рівності дітей незалежно від будь-яких обставин їх народження або актуального стану, принцип пріоритетності сімейних форм виховання, принцип протекціонізму, принцип обов'язкової підготовки до дорослого життя, принцип поваги та толерантності, принцип забезпечення участі дітей у суспільному житті, тобто принцип прямої державної опіки над дитиною, принцип позитивної дискримінації (встановлення мінімального віку, з якого можливе притягнення дитини до юридичної відповідальності), принцип заохочення інституцій громадянського суспільства до дій в інтересах дітей [1].

О.І. Наливайко до принципів правового захисту особи зарахував принцип невідчужуваності та непорушності прав і свобод людини; принцип гарантованості та довічності прав і

свобод людини, конституційної рівності перед законом, принцип особистої недоторканності, принцип права на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, принцип відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальних чи моральних збитків, завданих незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, принцип недопустимості зворотної дії закону, принцип права на правову допомогу, принцип необов'язковості виконання явно злочинного наказу чи розпорядження, принцип недопустимості притягнення до юридичної відповідальності за одне й те саме правопорушення, принцип невинуватості, принцип недопустимості обмеження конституційних прав і свобод, принцип звільнення від відповідальності за відмову давати показання або пояснення [5].

Відповідно до твердження римського філософа, немолода людина – це людина, яка починає відчувати наближення старості, пильно спостерігаючи за змінами, що відбуваються з іншими людьми, і порівнюючи їх із власними. Немолода людина постійно відчуває віковий дискомфорт, певну ущербність свого віку. Вона починає опиратися своєму новому стану, шукає засоби боротьби зі неминучою старістю або здається на милість переможця. Цицерон, якому під час написання цієї праці було 62 роки, як засіб боротьби зі старістю, яка наближалася, обрав мужність [6].

Сьогодні питання старості є одним з актуальних напрямів наукових досліджень. Зазначимо, що цього року вперше в історії людства кількість людей у віці після 60 років перевищила кількість дітей у віці до п'яти років. Це виклик не лише системі охорони здоров'я, а й соціально-економічній системі. Такий зсув у демографічній структурі суспільства означає необхідність суттєвого перегляду багатьох інститутів права, а також зміни у ставленні до людей похилого віку. Взагалі ж старість як соціальний ризик виражається в тому, що у людини, яка досягає певного віку, знижуються природні функції організму, що проявляється в ослабленні розумових здібностей, уповільненні реакції, погіршенні пам'яті, фізичної слабкості, погіршенні зору

тощо. З огляду на це, людина вже не може здійснювати трудову діяльність як того потребує виробництво. А отже потребує певного соціального захисту.

Всесвітня організація охорони здоров'я пропонує країнам план захисту немолодих людей. Він містить кілька напрямів. Насамперед – запобігання смерті людей похилого віку. Це одна з основних проблем, коли в результаті, наприклад тютюнопаління, різко знижується якість життя такої людини. Другий – підвищення доступу до якісної медичної допомоги, третій напрям – надання можливості більш активно фізично рухатися, четвертий – розробка наукових даних у напрямі геронтології.

Міжнародний (Віденський) план із проблем старіння, ухвалений Генеральною Асамблеєю ООН у 1982 році (резолюція 37/51) ставить перед державами-членами ООН такі завдання:

- a) сприяти зростанню розуміння на національному та міжнародному рівнях економічних, соціальних і культурних наслідків процесу старіння населення для процесів розвитку;
- b) сприяти розумінню на національному та міжнародному рівнях гуманітарних проблем і проблем розвитку, пов'язаних із процесом старіння;
- c) пропонувати та стимулювати політику і програми практичного характеру, спрямовані на гарантування соціального й економічного забезпечення людей похилого віку, а також на надання їм можливості брати участь у розвитку і користуватися благами, які отримуються в результаті розвитку;
- d) пропонувати альтернативні рішення та варіанти політики, які відповідають національним цінностям і цілям, а також визнані у міжнародному масштабі принципи щодо проблем, пов'язаних зі старінням населення, і потребами людей похилого віку;
- e) сприяти розвитку відповідних галузей освіти, підготовки кадрів та досліджень із метою вирішення проблем, пов'язаних зі старінням населення земної кулі, і сприяти міжнародному обміну досвідом і знаннями в цій галузі [7].

Зважаючи на вищенаведене, під соціальним захистом осіб похилого віку ми розуміємо сукупність нормативно закріплених гарантій, спрямованих на вирівнювання становища громадян з

іншими членами суспільства при настанні старості. Слід зазначити, що медична наука ще не виробила критеріїв правильного нормування чи припинення праці відповідно до фізіологічного стану і біологічної активності людини. Дослідження доводять, що ступінь старіння (відповідно, рівень здоров'я) суттєвим чином залежить від різноманітних соціальних чинників: різниці у рівні та якості життя міського та сільського населення; належності до певної соціальної групи; ставлення особи до свого здоров'я; особливості харчування тощо. Фізіологічний та медично-біологічний стан визначається індивідуальними темпами старіння організму, психологічний – самооцінкою особи. З огляду на це, П.Д. Пилипенко робить висновок, що старість – це природний стан організму, який часто не збігається з календарним віком особи. «Саме тому, – пише вчений, – виникнення у особи права на соціальне забезпечення пов'язують із настанням такого юридичного факту, як пенсійний вік».

Діяльність стаціонарних установ, де проживають особи похилого віку, постійно вдосконалюється, впроваджуються сучасні технології соціального обслуговування та методи соціальної роботи, розпочато здійснення індивідуальної оцінки потреби в допомозі та соціальних послугах. Водночас зі зміцненням вже існуючих стаціонарних установ основною тенденцією розвитку системи соціального обслуговування осіб похилого віку є створення стаціонарних закладів нового типу. На сьогодні в Україні формується мережа будинків-інтернатів і стаціонарних відділень із невеликою чисельністю проживаючих. Створення таких соціальних закладів у суспільстві дає змогу наблизити стаціонарні соціальні послуги до звичайного місця проживання осіб похилого віку, не розривати родинні та соціальні зв'язки, що склалися протягом життя [8].

У системі праці та соціального захисту населення розвинена мережа територіальних центрів соціального обслуговування пенсіонерів та самотніх непрацездатних громадян, які надають соціальні послуги особам похилого віку за місцем проживання у

громаді. Територіальний центр соціального обслуговування пенсіонерів та самотніх непрацездатних громадян є спеціальною державною або комунальною установою, що надає послуги пенсіонерам, інвалідам, самотнім непрацездатним громадянам та іншим соціально незахищеним громадянам удома, в умовах стаціонарного, тимчасового та денного перебування, що спрямовано на підтримання їхньої життєдіяльності та соціальної активності [9]. Такий підхід до соціального захисту людей похилого віку є значно людянішим, більш відповідним вимогам антропологічної експертизи законодавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крестовська Н.М. Дитинство як правова цінність // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. – О.: Юрид. л-ра, 2008. Вип. 40. С. 122–125.
2. Конвенція ООН про права дитини. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_021
3. Конституція України, 1996 // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30, Ст. 141.
4. Рабінович П. Значення практики Європейського суду з прав людини як передумова ефективного використання механізму їх захисту в Україні // Право України. 2009. № 4. С. 42-46.
5. Наливайко О. І. Принципи правового захисту людини: підходи до класифікації // Держава і право: зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. Вип. 13. К., 2001. С.26-33.
6. Шевченко Н.Ю. Ставлення батьків до прав дитини // Діти – батьки – сім'я. Випуск 3. – К.: Наук.світ, 2005. С.16-21.
7. Международный (Венский) план действий по проблемам старения: одобрен ГА ООН в 1982 году (резолюция 37/51). URL: <http://www.un.org/russian/topics/socdev/elderly/oldactio.htm>
8. Завальнюк В.В. Антропологічний вимір та проблеми взаємовідносин суспільства і права // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. – О.: Юрид. л-ра, 2010. Вип. 52. С. 269-274.
9. Завальнюк В.В. Антропологічний вимір глобалізаційних процесів у правовій сфері// Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – О.: Юрид. л-ра, 2010. Т. 9. С. 46–53.

